

HACI BEŞİR AĞA'NIN İNŞA ETTİRDİĞİ ÇEŞMELER¹

Lokman TAY*

Özet

Bu çalışmada, M.1717–1746 yılları arasında Osmanlı Haremi'nde kızlar ağalığı yapmış olan Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği çeşmeler incelenmiştir. Çalışma sonucunda Hacı Beşir Ağa'nın İstanbul'da 16 adet çeşme yaptırdığı bilgisine ulaşılmıştır. Ancak bunlardan dokuz adedi günümüze ulaşabilmiştir. Çeşmeleri kuruluş özellikleri açısından değerlendirdiğimizde; Kapalıçarşı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi, Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Çeşmesi, Fatih Hacı Beşir Ağa Çeşmesi, Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde Sebilin Yanındaki Çeşme ve Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde Avlu Kapısının Yanındaki Çeşme duvar çeşmesi olarak yapılmışlardır. Fındıklı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi, Hacı Beşir Ağa Sütun Çeşmesi, Eyüp Hacı Beşir Ağa Çeşmesi ve Divanyolu Hacı Beşir Ağa Çeşmesi ise bağımsız çeşmeler grubuna girmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hacı Beşir Ağa, Kızlar Ağası, Çeşme, İstanbul, Harem

THE FOUNTAINS BUILT BY HACI BEŞİR AĞA

Abstract

Throuhout this study, the fountains built by Hacı Beşir Ağa who held the office of kızlar ağalığı at Ottoman Harem between the years of 1717-46 have been examined in all respects. At the end of the study, it is concluded that Hacı Beşir Ağa patronized 16 fountains in Istanbul, only nine of which survive. If to assess these in terms of organizational characteritics, the Fountain of Kapalıçarşı Hacı Beşir Ağa, the Fountain of Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliye, the Fountain of Fatih Hacı Beşir Ağa, the fountain just near the sebil at Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi and another fountain near the courtyard gate at Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi have been built as wall funtains by being inserted within the volume of the related wall. The Fountain of Fındıklı Hacı Beşir Ağa, Column Fountain of Hacı Beşir Ağa, the Fountain of Eyüp Hacı Beşir Ağa and the Fountain of Divanyolu Hacı Beşir Ağa have been categorized as seperate fountains.

Key Words: Hacı Beşir Ağa, Kızlar Ağası, Fountain, Istanbul, Harem

¹ Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalında tarafımızdan hazırlanan “Dâr-üs'saâde Ağası Hacı Beşir Ağa ve Eserleri” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

* Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğr. Gör. Dr. Itay@akdeniz.edu.tr

Bu çalışmada, M.1717–1746 yılları arasında Osmanlı Haremi'nde 29 yıl ile en uzun süre kızlar ağalığı yapmış olan Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği çeşmeler incelenmiştir. Habeşistan kökenli bir köle olarak İstanbul'a getirilen Hacı Beşir Ağa, Yapraksız Ali Ağa'nın çırağı olarak Topkapı Sarayı'na girmiştir (ÖZCAN, 1992: 555). III. Ahmet şehzadeyken hizmetinde bulunan Hacı Beşir Ağa'yı, padişah olunca, padişah musahipliği ve saray hazinedarlığı görevlerine getirmiştir. Daha sonra Şeyh'ül Harem'lik makamına getirilen Hacı Beşir Ağa, M.1717 yılında da Anber Mehmet Ağa'nın yerine kızlar ağası olmuştur. 3 Haziran 1746 yılında İstanbul'da ölmüş ve Eyüp Sultan Külliyesi içerisindeki türbesine defnedilmiştir (Ahmet Resmi Efendi, 2000: 63-64, ÖZCAN, 1992: 555). Vakfiyelerden ve kütüphane taramalarından Hacı Beşir Ağa'nın İstanbul'da 16 adet çeşme inşa ettirdiği bilgisine ulaşılmıştır. Ancak bunlardan dokuz adedi günümüze ulaşabilmiştir. Diğer çeşmeler ise çeşitli nedenlerle yıkılmıştır.

1. ÇEŞMELER

1.1.Kapalıçarşı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi: Yapı, İstanbul'un Beyazıt İlçesi'nde, Kapalıçarşı'nın Tıgıcılar Sokağı'nda, Mercan Kapısı girişinde yer almaktadır. Çeşme, üzerindeki inşa kitabesine göre H.1140 / M.1727-1728 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır. Yapının inşa kitabesi Lale Devri'nin ünlü şairi Nedim tarafından yazılmıştır. Bazı kaynaklarda çeşmenin Moralı (Hazin) Beşir Ağa tarafından yaptırıldığı ifade edilse de (TANIŞIK, 1943: 132–133, ÖZCAN, 1992: 555–556) inşa kitabesinden banisinin Hacı Beşir Ağa olduğu anlaşılmaktadır. Yapının mimarı ise bilinmemektedir.

Kitabenin okunuşu;

*Bu dil-cû çeşme-i pâkiz(e)-tarhı eyledi bünyâd / Ne zîbâ kıldı ihsân û kerem
âyînesini icrâ
Beyân etti Nedîmâ gayr-ı menkût-ile ta'rîhin / Bu ra'nâ çeşme-i pür-nûru
yaptırdı Beşir Ağa 1140 (AYNUR, vd. 1995: 172-173)*

Nedîm'in Hacı Beşir Ağa'nın çeşmesi için yazdığı bu kitabenin devamı yine Nedîm'in Dîvanı'nda "Târîh-i Çeşme-i Ağâ-yı Dârü's-sa'âde" adı altında bulunmaktadır. Hatice Aynur ve Hakan T. Karateke de Nedîm Dîvanı'ndaki (NEDÎM, 2012: 174-175) bu şiiri küçük farklılıklarla yayınlamışlardır (AYNUR, vd. 1995: 173).

Ana hatlarıyla bağlı bulunduğu duvardan dışa taşkın, dikdörtgen formlu bir kütleden oluşan yapı, tek cepmeli ve tek kemerli duvar çeşmesi şeklinde inşa edilmiştir (Çizim-1) (Foto.1). Çeşme, iki yanda yer alan ayaklara oturan, basık dilimli kaş kemerle örtülü yüzeysel bir nişe sahiptir. Niş içerisinde, dış kütleyle oranla daha hareketli olan mermer malzemeden bir bölüm yer almaktadır. İnce silmelerle çerçeve oluşturulan bu bölüm yatay ekseninde üç bölünmüştür. En alt bölümün ortası, oyma tekniği ile oluşturulmuş, dilimli kemerle ayna taşına dönüştürülmüştür. Ayna taşı olarak değerlendirilen bu bölümün iki yanında birer adet, üzerinde de bir adet olmak üzere toplam üç adet onarım kitabesi bulunmaktadır. Ayna taşının üzerinde yer alan dört satırlık onarım kitabesinin üzerinde de silmelerle çerçeve oluşturulmuş, merkezden dışa doğru yayılan istiridye formlu süsleme ögesi mevcuttur (Foto.1). Oyma tekniği ile yapılmış olan istiridye formlu bezemenin merkezinde yarım daire formlu küçük bir kabara yer almaktadır. Ayrıca bu bezemenin hemen üzerine yatay dikdörtgen formlu, üç satır, iki sütun halinde inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Çeşmenin alınlığında dışa taşkın olarak yapılmış Sultan Abdülmecid Han'a ait tuğra yer almaktadır (Foto.1).

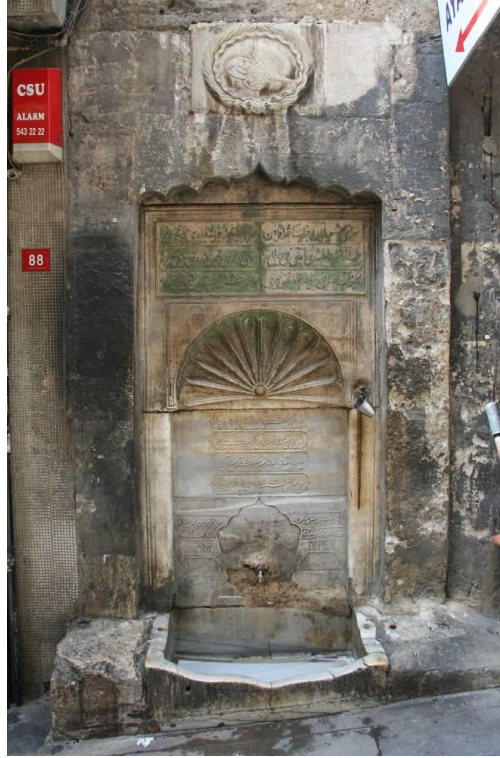
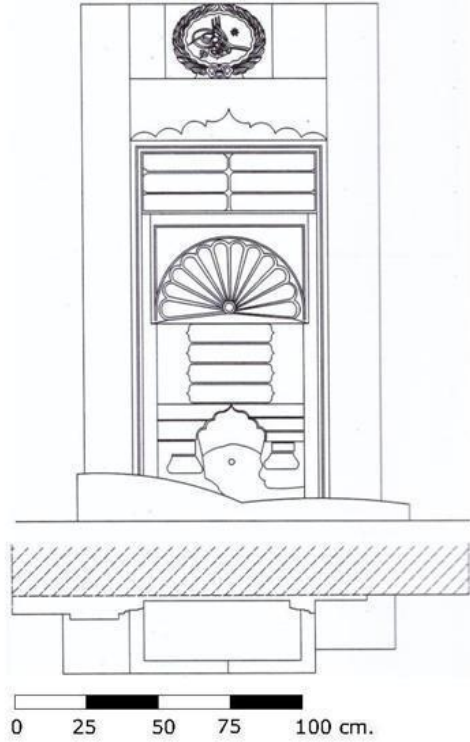
Tuğrada; “Abdülmecid Han bin Mahmud el-muzaffer dâ'imâ” (AYNUR, vd. 1995: 173) yazılıdır.

Çeşme nişinin önünde kısmen tahrip olmuş mermer su yalağı bulunmaktadır. Su yalağının iki yanında birer adet dinlenme sekisi mevcuttur. Bu dinlenme sekileri de su yalağı gibi tahrip olmuş durumdadır. Yapı, düzgün kesme taş ve mermer malzemeyle inşa edilmiştir. Çeşmeyi oluşturan dıştaki ana kütle düzgün kesme taş malzemeden yapılmıştır. Çeşme nişi ise tamamen mermer malzemeden oluşturulmuştur. Düzgün kesme taş malzemeli kemerin üzerindeki tuğra ise mermerdendir. Ayrıca çeşmenin su yalağı da mermer malzemedendir.

Hacı Beşir Ağa tarafından inşa ettirilen çeşmenin üzerindeki tamir kitabelerinden çeşitli tarihlerde onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. Gördüğü onarımlar sayesinde sağlam bir şekilde günümüze ulaşan çeşme üzerindeki en erken tarihli onarım kitabesi H.1256 / M.1840-1841 yıllarına aittir. Söz konusu kitabeden çeşmenin harap bir haldeyken, Mahcube Kadın tarafından onarıldığı öğrenilmektedir. Yapı üzerindeki diğer onarım kitabeleri ise H.1341, 1343 / M.1922-1923, 1924-1925 yıllarına aittir. H.1343 / M.1924-1925 tarihli kitabeden, çeşmenin merhum Medine Kadısı Çırpanlı Mehmet Salim Efendi adına bir başkası tarafından tamir ettirildiği bilgisine ulaşılmaktadır². Ancak bu onarımın mahiyeti hakkında kitabede

² Kitabede, yapıyı onartan kişi olarak, “Merhum Mehmed Salim Efendi” adının geçmesi, Mehmed Salim Efendi'nin onarım sırasında hayatta olmadığını ve çeşmenin muhtemelen Mehmet Salim Efendi'nin vakfı

herhangi bir ipucu bulunmamaktadır. Geçirdiği onarımlarla sağlam bir şekilde günümüze ulaşan çeşme, şebeke suyuna bağlı olarak hizmet vermektedir.

Çizim-1: Çeşmenin plan ve cephe görünüşü Foto.1: Çeşmenin genel görünüşü
(Koçyiğit, 2013: 111-115)

Onarım kitabesinin okunuşu;

*Seray-i şehriyarîde cenab-ı Kethüda Kadın / Bu dil-cû çeşmeyi ihyaya kıldı
hizmet*

*Harab ender harap olmuş'du yapıdı fisebilillah / Muvaffak oldu bu hayre ide
Hak sa'yini meşkûr*

*Gelince âb-ı sâfi söyledim târihini Hayrî / Bu âlâ çeşme-i Mahcube Kadın
kıldı nev ma'mur (H.1256)³.*

İkinci onarım kitabesinin okunuşu;

Bâni-i sâlis esbak Medine Kadısı / Çırpanlı merhum Mehmed Salim

tarafından onartıldığını düşündürmektedir. Diğer bir ihtimalde Mehmet Salim Efendi'nin onarımlar başladığında hayatta olduğu ancak onarım işleri bitmeden ölmüş olabileceğidir.

³ <http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=366&menu=çeşmeler> Erişim tarihi: 30.06.2014.

Vakfiye: Vakıf su defterleri, 8/301/1 numaralı kayıta Hacı Beşir Ağa'nın Küçükköy'de çıkarttığı suyu Bayezîd suyoluna kattığına dair bilgiler bulunmaktadır. H.1140/M.1727-1728 tarihli bu belgede "Küçükköy'de Kosta ve Şağı bağları kurbında vâkı Dâru's-sa'de-i şerife ağası Hâcı Beşir Ağa üç aded bacadan hâsıl ve cem iki buçuk çuvaldız suyu Sultan Bayezîd suyu lağmına mülhak ve câri" ettiği yazılıdır⁵. Vakıf Su Defterleri 258/1/2 numaralı kayıta, Sultan Bayezîd suyolu ile gelen bir miktar suyun Süleymaniye suyolu ile Tacir Hanı yakınında Mercan Çarşısı'ndaki Beşir Ağa vakfı çeşmelerine bağlanması dair bilgiler yer almaktadır⁶. 258/1/3 numaralı kayıta ise Haslar Kazası Küçükköy karyesinden gelen suyun Mustafa Ağa ve Beşir Ağa vakıfları arasında paylaşılmasına dair bilgiler mevcuttur.

Hacı Beşir Ağa'nın H. 1148/M. 1735-1736 tarihli vakfiyesinde de, Kapalıçarşı'daki çeşme ve sebille ilgili şu bilgiler yer almaktadır;

... ve yine müceddeden bina eylediğim mercan sukunda vaki' han kurbunda olan çeşme ve sebile nazır-ı rah ab hassa olanlar nazaret edüp yevmi iki akçe vazifeye mutasarrıf ola ve çeşme ve sebinin rah abına hassa su yolcuları kethüdası olanlar rahabi olup yevmi dört akçe vazifeye mutasarrıf ola ve hizmetinde mukaddem iki nefer kimesne sebili olup yevmi dörder akçe vazifeye mutasarrıf olalar ve sebil-i merkumada olan meşrebeler kalay için yevmi iki akçe vazife verile ve han-ı mezkur kurbunda olan kolluğun curbacisine ferraşan han ve sebil ve kenifhaye nezaret için yevmi dört akçe vazife verile ve bir kimesne dahi hafız-ı tas-ı çeşme olup yevmi iki akçe vazife verile ve bir kimesne dahi han-ı mezkur kapusu önünde vaki' çeşmede abkeş musluk olup yevmi iki akçe vazifeye mutasarrıf ola ...⁷.

Vakfiyede yer alan bu bilgilerden Kapalıçarşı içerisindeki Hacı Beşir Ağa çeşme ve sebinde toplam sekiz kişinin çalıştığı ve günlük 22 akçe ücret aldıkları tespit edilmiştir. Ayrıca çeşme ve sebildeki meşrebelerin (tasların) kalayı için de günlük 2 akçe ayrılmıştır.

⁴ <http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=366&menu=çeşmeler> Erişim tarihi: 30.06.2014.

⁵ Vakıf Su Defterleri, 8 / 301 / 1 numaralı kayıt. (KAL'A, 2002: 73, KOÇYİĞİT, 2013 den 111-112)

⁶ Vakıf Su Defterleri, 258 / 1 / 2 ve 258 / 1 / 3 numaralı kayıtlar, Gülfettin (ÇELİK, 1998: 172, KOÇYİĞİT, 2013 den 111-112)

⁷ V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye.

1.2.Fındıklı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi: Yapı, İstanbul Fındıklı'da, dere içerisinde (Mebusan Yokuşu ile Ağa Çırağı Sokağın kesiştiği köşede) günümüze ulaşmayan Hacı Recep Camisi'nin yanına inşa edilmiştir. Ancak yol genişletme çalışmalarında bugünkü yerine taşınmıştır. Üzerinde yer alan kitabeğe göre yapı H.1145 / M.1732–1733 yılında Hacı Beşir Ağa tarafından inşa ettirilmiştir.

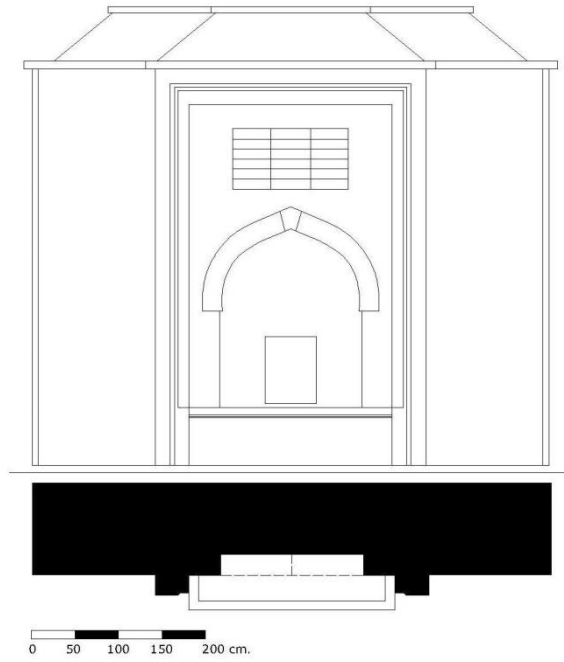
Kitabenin okunuşu;

*Cenab-ı hazret-i Hacı Beşir Ağa-y'î dânakim / Havassın ... mehrem-i
Sultan-ı a'zamdır / O zat-i mektemet-pirây-ı vâlâ-kadri irfanın
... seray-ı safî her kârında mülhemdir / Aceb mi mülhem olmak tab'î
gevher-sencine zirâ / Der-i devlet-meabi teşne-i ümmide maksemdir
Nice maksem ki feyz-i reşha-i gevher-nisarından / Gül-i âmalı erbab-ı dilin
ser-i serveri / Hususâ itdi icra bu mahalle ebr-i cûdünden
Bu âb-ı sâfi kim hâlet-i feza-yı neş'e-i ... / Nice hayrat-ı mevfûre muvaffak
eyleye Bâri / Dua-i devleti şam-ü seher zîra ki elzemdir
Nihâl-i devletin sîr-âb u handan eyleye her dem / Hüdâ-yi lemyezel kim kâr-
saz-ı bezm-i âlemdir / Bu zîbâ beytinin her mısra'-ı rengin-ü mevzunu
..... bünyada tarih-i müsellemdir / İden bu kevseri icra Beşir Ağa-yi
mükrimdir / Gel iç bu çeşme-i ra'nânın âb-ı pâki zemzemdir (H.1145)⁸.*

Yapı, tek cepheli ve tek kemerli duvar çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim-2) (Foto.2). Çeşmenin ön cephesi hafif dışa taşırılarak vurgulanmıştır. Çeşme nişi, yanlardaki ayaklara oturan sivri kemerle örtülüdür. Kemerin üzerinde altı satır ve üç sütun şeklinde düzenlenmiş inşa kitabesi bulunmaktadır. Niş içerisindeki ayna taşı çökertme olarak vurgulanmıştır. Zemin seviyesinden başlayan bir adet yarım daire formulu ve bir adet içbükey silme kuşağı, çeşmenin dışa taşkın ana cephesini üç yönden kuşatmaktadır. Çeşmenin önünde bir su yalağı bulunmaktadır. Su yalağının ön cephesini oluşturan blok taşın yüzeyinde bitkisel süslemeler yer almaktadır. Taş alttan ve üstten iki adet silmeyle sınırlandırılmıştır. Taban seviyesindeki silmenin yüzeyi sade tutulmuştur. Ancak üstteki silmenin üzerinde saplarından birbirine bağlanmış çiçek motifleri görülmektedir. Bu bordürün üst kısmı kısmen tahrip olduğu için

⁸ Ancak yapının kitabesinde yer yer tahribatlar meydana gelmiştir. Bu sebeple kitabenin okunuşu Su vakfının internet sitesinden olduğu gibi alınmıştır. Bakınız; <http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=224> Erişim tarihi: 09.08.2014.

çiçekler tam olarak seçilememektedir. Ancak çiçeklerin saplarından anlaşıldığı kadarıyla kıvrımların “C” şeklinde olduğunu söyleyebiliriz. Taşın yüzeyinde, içleri bitkisel kompozisyonlarla hareketlendirilmiş dört adet gülbezek ve gülbezelerin arasında da üç adet düşey olarak yerleştirilmiş rozet yer almaktadır. Gülbezelerin merkezinde iri birer gül motifi ve çevresinde saplarından birbirine bağlanmış palmet ve lotus dizisi bulunmaktadır. Çeşmenin saçak kısmı cepheden dışa taşırılmış profilli silmelerle hareketlendirilmiştir. Yapının yan kanatları ve üzerinde yer alan alınlıklar, buraya taşınırken eklenmiş olmalıdır. Eser, tamamen düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir.

Çizim-2: Çeşmenin plan ve cephe görünüşü (Çizim-Lokman Tay)

Foto.2: Çeşmenin genel görünüşü

Foto.3: Su yalağının ön cephesi

Yapının üzerinde onarım geçirdiğine dair herhangi bir kitabe bulunmadığı gibi Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde de herhangi bir onarım kaydına rastlanmamıştır. Ancak kaynaklardan yapının Fındıklı'da, dere içerisinde günümüze ulaşmayan Hacı Recep Camisi'nin yanına inşa edildiği ve yol genişletme çalışmaları sırasında bugünkü yerine taşındığı öğrenilmektedir⁹. Bugün sağlam durumda olan çeşme kullanılmamaktadır.

Vakfiye: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Fındıklı'ya suyun getirilmesiyle ilgili şu bilgileri vermektedir.

⁹ <http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=224> Erişim tarihi: 15.08.2014

*Tophane ve Fındıklı taraflarının susuzluğunu nazar-ı dikkate alan III. Ahmed, Tophâne'ye dört saat mesafede olan Bahçe Köyü'nden su getirtmek için şimdiki Taksim mevkiinden bir maksim (savak) yaptırmış ise de arzusuna muvaffak olmadan saltanattan çekilmesi üzerine bu işi yeğeni I. Mahmud ikmal etmiş ve bunun kendi himmetiyle tamamlanmasından dolayı amcasının sekiz musluklu Tophane Çeşmesini de kendisinin ikmalinden dolayı kendi adına kitabeletmiştir. Bu suyun gelmesi münasebetiyle ibtida maksimden çeşmelere su salmak pâdişaha aid olduğundan 1145 senesi ibtidalarında pâdişah bunu bizzat yapmıştır. Bu suyun tevzi yerinin Taksim mevkiinde olması sebebiyle Galata, Kasımpaşa, Dolmabahçe ve Beşiktaş'da bundan istifade ederek bu sâyede bu semtler ihya edildi ve derhal Valide Sultan Azap kapısında, Vezir-i âzam Hekimoğlu Ali Paşa Kabataş'da Çizmeciler Tekkesi denilen kalabalık bir semtte, **kızlar ağası Hacı Beşir Ağa Fındıklı'da ... yaptırmış oldukları çeşmelere buradan sular verilerek bir anda bu semtler suya kavuşmuştur.** (UZUNÇARŞILI, 1995: 329–330)*

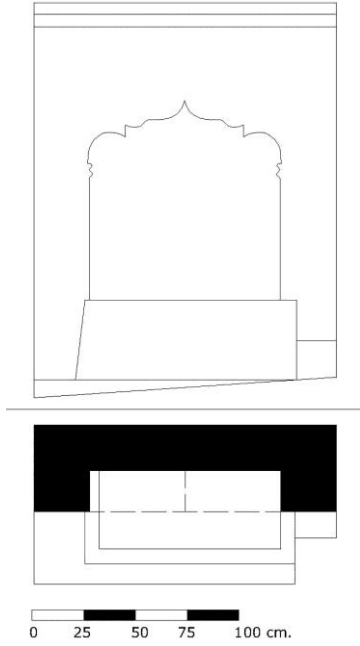
İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın verdiği bu bilgilerden, Tophane ve Fındıklı'ya III. Ahmet döneminde başlanan ancak I. Mahmut zamanında tamamlanan ve Bahçe Köyü'nden getirilen su yolu sonucunda diğer devlet erkânı gibi Hacı Beşir Ağa'nın da Fındıklı'daki bu çeşmeyi yaptırdığını öğreniyoruz. Ayrıca Hacı Beşir Ağa'nın H.1158 / M.1745-1746 tarihli vakfiyesinde çeşmeyle ilgili; “Kasaba-i Fındıklı'da Hacı Receb Mahallesi'nde bina eylediğimiz çeşmenin bir kimesne tas-keşi olup yevmi iki akçe virile” (GÜNAL, 2003: 105) şeklinde kısa bir bilgi de yer almaktadır. Çeşmenin, günümüze ulaşamayan Hacı Recep Camisi'nin yanına inşa edilmiş olması vakfiyede adı geçen çeşmenin bu olduğunu göstermektedir. Söz konusu bilgilerden çeşmede bir kişinin görevlendirildiği ve günlük iki akçe ücret ödendiği anlaşılmaktadır.

1.3.Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Çeşmesi: Çeşme, İstanbul'un Eyüp İlçesi, Nişanca Mahallesi'nde, Baba Haydar Mektebi Sokağı ile Balcı Sokağı'nın kesiştiği köşede yer alan külliyenin bir parçasıdır. Çeşme, sıbyan mektebinin Balcı Sokağına bakan doğu cephesine yerleştirilmiştir. Külliyenin cümle kapısı üzerindeki kitabeye göre çeşme H.1147 / M.1734–1735 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır¹⁰.

Çeşme, tek cepheli, tek kemerli ve su depolu duvar çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim-3) (Foto.4). Çeşme nişi, yanlardaki yekpare ayaklara oturan basık dilimli kaş kemerle

¹⁰ http://ekitap.eyup.bel.tr:9600/sempozyum/tarih/Cami_ve_Mescidler.pdf Erişim tarihi: 09.07.2014.

örtülüdür. Sıbyan mektebinin duvarına bitişik olarak inşa edilmiş olan çeşmenin arkasında su deposu bulunmaktadır. Su deposu, aynı zamanda sıbyan mektebinin alt katını oluşturmaktadır. Çeşmenin önünde düzgün kesme taştan su yalağı bulunmaktadır. Sıbyan mektebinin duvarına bitişik olan çeşmenin üstü profilli silmelerle dışa taşırılmış ince bir saçakla sonlanmaktadır.

Çizim-3: Çeşmenin plan ve cephe görünüşü Foto.4: Çeşmenin genel görünüşü
(Çizim-Lokman Tay)

Yapı, düzgün kesme taş ile inşa edilmiştir. Oldukça sade olan çeşmede, süsleme unsuru olarak sadece saçak kısmını oluşturan silmelerden ve birleşik kaş kemerden söz edilebilir.

Üzerinde onarım kitabesi bulunmayan yapıyla ilgili gerçekleştirilen arşiv çalışmasında da tamir edildiğine dair herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Ancak mevcut durumundan son yıllarda onarım geçirdiği anlaşılan çeşme, bugün kullanılmamaktadır. Külliye'nin vakfiyesinde çeşmeyle ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

1.4. Hacı Beşir Ağa Sütun Çeşmesi¹¹: Eser, İstanbul'da Kocamustafapaşa Senti'nde, Sümbül Efendi Camisi'nin avlusunda bulunmaktadır. Üzerindeki inşa kitabesine göre yapı H.1150 / M.1737-1738 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır. Kitabeyi Şair Yahya yazmıştır (TANIŞIK, 1943: 156–157). Hacı Beşir Ağa'nın M.29 Haziran 1737 tarihli vakfiyesinde yapı şu şekilde geçmektedir; "... Koca Mustafa Paşa havlısında bina edüb el-sinei nasda Hayırlı çeşme dimekle şöhet bulan çeşmenin ..."¹². Vakfiyede yer alan bu bilgilerden çeşmenin inşa edildiği dönemde Hayırlı Çeşme olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Kitabenin okunuşu;

*Menba'-ı cûd-ü mekârim zâir-i Beyt-i kerim / Çehre-say-i südde-i dergâh-i
Fahr-ül mürselim
Ya'ni kim Darüssaade Ağası Hacı Beşir / Bu hayırlı çeşmeyi yaptırdı ol zât-i
güzin
Didi Hâtif mevki'n tahsin idüb tarihini / Nûş kıl bu çeşme-i zibâya gel ma-i
muin H.1150¹³.*

Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen silindirik gövdeli çeşmenin üstü profilli silmelerle hareketlendirilmiş bir başlıkla sonlanmaktadır (Çizim-4) (Foto.5). Başlığın tepesi külahvâri bir görünüşe sahiptir. Başlıkla gövde arasına, palmet-lotus dizisi işlenmiştir. Sütun şeklindeki çeşmenin bir yüzü, ayna taşı ve kitabelik olarak düzenlenmiştir. Palmet-lotus dizisinin hemen altında silmelerle çerçevelenmiş altı satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır. Kitabenin altında ince bir silmeyle oluşturulmuş dikdörtgen formlu ayna taşı yer almaktadır. Üst kısmı dilimli bir kemerle sonlanan ayna taşının ortasında bir adet gül motifi görülmektedir. Günümüzde şebeke suyuna bağlı olarak kullanılan çeşmenin ayna taşı önüne son yıllardaki onarımlarda metal bir üniteyle, mermer bir kurna (su yalağı) eklenmiştir.

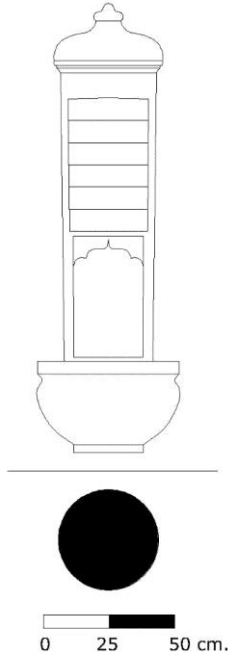
Sütun şeklindeki çeşme mermer malzemededen yapılmıştır. Çeşmenin başlığı da aynı şekilde mermer malzemedendir. Boyutları itibariyle mütevazı bir yapı olan çeşmede, bitkisel süslemelerin yanı sıra silmelere de yer verilmiştir.

¹¹ Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılan çeşmenin sütun şeklinde olması, bu ayırıcı özelliğinin çeşmenin adına dönüşmesine sebep olmuştur. Formundan dolayı çeşmeye araştırmacılar "sütun çeşme" adını vermişlerdir. Biz de isim karışıklığına yol açmamak için çalışmamızda bu şekilde kullanmayı uygun gördük.

¹² V.G.M.A., 736 nolu defterin 9. sayfa 3. sırasında kayıtlı gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M. 29 Haziran 1737 tarihli vakfiye.

¹³ <http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=527&menu=çeşmeler> Erişim tarihi: 30.06.2014

Çeşme üzerinde yer alan metal bir levhada, eserin Fatma Beğde tarafından restore ettirildiği yazmaktadır. Bu restorasyonun niteliğine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamış olsa da ayna taşının önündeki metal ünite ile mermer kurnanın bu onarım sırasında konulduğunu düşünmekteyiz. Yapı günümüzde şebeke suyuna bağlı olarak kullanılmaktadır.

Çizim-4: Sütun Çeşmenin plan ve cephe görünüşü
(Çizim-Lokman TAY)

Foto.5: Çeşmenin genel görünüşü

Hacı Beşir Ağa'nın M.29 Haziran 1737 tarihli vakfiyesinden çeşmenin durumu ve giderleri hakkında bilgi sahibi olmaktadır;

... Koca Mustafa Paşa havlısında bina edüüb el-sinei nasda Hayırlı Çeşme dimekle şöhet bulan çeşmenin ve Ali Fakih Mahallesi'nde olan çeşmenin ve çınar kurbunda Sancakdar Hayreddin Mahallesinde olan çeşmenin ve çeşme-i merkume kurbunda tarihinde Hüsrev Bey nam sahibi'l-hayrın bina eylediği sebilin suyu olmayub muattal ve harab olmağla ta'mir olunub ve sekiz aded meşreba vaz' olunub ve müceddeden bir çuvaldiz su verilmeğle zikr olunan üç aded çeşme ve bir sebilin suyolcu bölükbaşısına yevmi

onikişer akçe vazife verile ve iki nefer miftah olanlarına dahi yevmî ikişer akçe vazife verile ve iki nefer kimesne sebîli olub yevmi üçer akçe vazife verile ve Koca Mustafa Paşa'da vâki' Hayırlı çeşmenin ve Sancakdar Hayreddin Mahallesi'nde vâki' çeşmeye birer kimesne hafız-ı tas olub yevmi dört akçe birine ve üç akçe birine verile üç aded çeşme ve bir sebilin ve suyollarının ta'mir ve termimi vakfından olmaz deyu şart ve vakf ve habs edüb teslim ile'l-mütevelli ve bâlâda olan evkaf-ı şerifelerine zamm ve ilhak buyurub vakf-ı evvellerine ber-vech-i tafsil icra olunan muhakeme-i Şer'iyye işbu vakıflarında dahi icra olunmağla vakf-ı mezbur sahih ve lazım olmağla vakfiyyetine ba'de'l-hüküm işbu mahalle ketb olundu. Tahriren fi gurre-i Rebiu'l-evvel li sene hamsin ve mietin ve elf¹⁴.

Vakfiyeden, Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği diğer iki çeşmeyle birlikte sütun çeşmenin de harap durumda olduğu ve suyunun akmadığını öğreniyoruz. Çeşme için bir kişi suyolcu, bir kişi hafız-ı tas ve bir kişi de miftah olarak görevlendirilmiştir. Ayrıca diğer yapılarla birlikte toplam sekiz meşrebe (tas) vakfedilmiştir.

1.5. Fatih Hacı Beşir Ağa Çeşmesi: Yapı, İstanbul'un Fatih İlçesi, Sümbül Efendi Mahallesi'nde, Ali Fakih Camisi'nin güneyindeki Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin avlu duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Üzerinde yer alan inşa kitabesine göre yapı H.1150 / M.1737-1738 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır. Yapının kitabe metnini Şair Yumni yazmıştır (TANIŞIK, 1943: 154–155). Ancak kitabenin bazı bölümleri tahrip olduğu için okunamamıştır.

Kitabenin okunuşu;

Pâdişah-ı bahr-u ber hâkân-ı kerrûbi seyr / Hazret-i sultan-ı Mahmud-ı mekarimi'ttisaf

Saye-i hıfzında ol şah-ı adalet-güster / Kişver-i âlemden oldu mün'adim ehli hilaf

Ol şahın Darü's-saâde Ağasın hak eylemiş / Mai-li asar-ı hayr-u talib nehr-ü afaf

Hazret-i Hacı Beşir Ağa-yı Ekrem kim ânın/ Bahr-u cudundan ider misvare-i alem itiraf

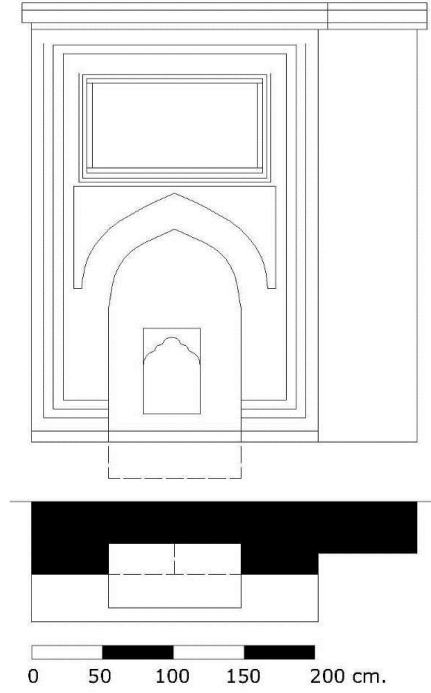
¹⁴ V.G.M.A., 736 nolu defterin 9. sayfa 3. sırasında kayıtlı gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M. 29 Haziran 1737 tarihli vakfiye.

*Sain-i meşgul ide Mevla-ki minnet eyleyüb / İtdi bu nev çeşmeye bir mekteb-i
âli muzaf
Tarhını seyreylese kendü kusurun sû-be-sû / Eyles ... bâki kasr-ı hûri itiraf
Yûmniyâ davet idüb atşana tarihin didim / Nûrdur bu çeşme-i dil-cûya gel iç
ma-i saf 1150¹⁵.*

Yapı, tek cepheli ve tek kemerli duvar çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim-5) (Foto.6). Çeşmenin ön cephesi hafif dışa taşırılarak vurgulanmıştır. Çeşme nişi, yanlardaki yekpare ayaklara oturan sivri kemerle örtülüdür. Kemer kilit taşında tahrip olmuş geometrik bir motif görülmektedir. Kemerin üzerinde yedi satır ve iki sütun şeklinde inşa kitabesi bulunmaktadır. Kitabe panosu iki adet silmeyle çerçevelenmiştir. Çeşme nişi içerisinde bulunan blok şeklindeki ayna taşının ortasına kazıma tekniğiyle düşey dikdörtgen formlu bir pano oluşturulmuştur. Bu panonun üst kısmı kaş kemer şeklinde düzenlenmiştir. Ancak bu bölüm kısmen tahrip olmuştur. Yanlardaki ayakların taban seviyesinden başlayan üç adet yarım daire formlu silme kuşağı, çeşmenin dışa taşkın ana cephesini kuşatmaktadır. En dıştaki silmeler beden duvarının üst seviyesinde kum saati şeklinde sonlanmaktadır. Çeşmenin önünde bir su yalağı bulunmaktadır. Su yalağının iki yanında da birer adet dinlenme sekisi yer almaktadır. Ancak yol seviyesi yükseldiği için dinlenme sekilerinin çok az bir kısmı görülebilmektedir. Ayrıca çeşmenin yan cephesinde muhtemelen sonradan eklenmiş küçük bir suluk mevcuttur. Bu suluğun alınlığında bitkisel bezemeler görülmektedir. Çeşmenin saçak kısmı cepheden dışa taşırılmış profilli silmelerle hareketlendirilmiştir.

Eser, tamamen düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir. Sade bir düzenlemeye sahip olan çeşmede, basit süsleme öğeleri görülmektedir.

¹⁵ Kitabeyi okuyan değerli hocam sayın Prof. Dr. İsmail Yakıt'a teşekkür ederim.

Çizim-5: Çeşmenin plan ve cephe görünüşü (Çizim-Lokman Tay)

Foto.6: Çeşmenin genel görünüşü

Üzerinde onarım kitabesi bulunmayan yapıyla ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız arşiv taramasında çeşmenin suyollarının onarım geçirdiğine dair kayıtlara ulaşılmıştır. Çeşmenin suyollarının durumu belgelere şu şekilde yansımıştır;

Atufetli Efendim Hazretleri

Evkaf-ı humayun nezareti saadetli efendi hazretlerinin manzur-u âli buyrulmak üzere takdim kılınan iki kıt'a takririnin birinde Koca Mustafa

Paşa Cami-i Şerifi civarında Ali Fakih Mahallesi'nde kain Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'nin harab olan su yollarının keşf olunduğu vechile yedi bin üç yüz (7300) guruş masrafla icra-yı tamiri ve diğerinde dahi Üsküb'de olan Gazi İsa Beğ Cami-i Şerif-i şadırvanının bozulmuş olan su yolları keşf olunarak yirmi iki bin beş yüz guruş masrafla vücuda geleceği ve vakfının mütevellileri zimmetlerinde haylice fazlası bulunduğu anlaşılmiş olduğundan masarîf-i mezkurenin fazla-i vakıfdan tesviyesiyle zikr olunan su yollarının tamir ettirilmesi istizan olunmuş olmağla ol babda her ne vechile irade-i seniyye-i cenab-ı cihanbani müteallik ve şeref sudur buyrulur ise âna göre harekete mübaderet olunacağı beyanıyla tezkere-i senaveri terkim kılındı efendim.

Mazur-u Çaker-i Kemineleridir ki

Reside-i dest tekrim olan iş bu tezkere-i samiye-i sadaret-penahileriyle zikr olunan takrirler meşmul nazır mekarım eser cenab-ı şahane buyrulmuş ve zikr olunan su yollarının ber minval-i muharrer icra-yı tamiriyle masarîfat vakalarının sureti muharrere üzere tesviyesi müteallik ve şeref sudur buyrulan emri irade-i seniyye-i hazreti padişahi iktiza-i âlisinden olarak marî'l-beyan takrirlerine savb-ı âli-i asafilerine iade kılınmış olmağla ol babda emri ferman hazreti veliyyül emrindir. 3 Ramazan 1266

Koca Mustafa Paşa kurbunda kain Hacı Beşir Ağa Çeşmesi ile Üsküb'de Gazi İsa Beğ Cami-i Şerif-i şadırvanının su yolları masarîfi tesviyesi istizanına. 7 Ramazan 1266¹⁶.

Söz konusu belgede çeşmenin durumundan söz edilmezken; suyollarının harap olduğu ve onarılması gerektiği ifade edilmektedir. Suyollarının durumuyla ilgili yapılan keşif sonucunda, 7300 kuruşla onarılabileceği rapor edilmiştir. Belgede yer alan önemli hususlardan biri de vakıf mütevellilerinde fazladan bir hayli para olduğu ve masrafların da bu paralardan karşılanacağı yönündeki bilgidir. Sonuç olarak H. 1266 / M. 1850 yılında çeşmenin suyolları hasar görmüş ve 7300 kuruşluk bir masrafla onarılması öngörülmüştür. Ancak bu onarımın gerçekleşip gerçekleşmediğini bilemiyoruz. Yakın tarihte onarım geçirdiği anlaşılan yapı günümüzde kullanılmamaktadır.

¹⁶ B.O.A., İ.DH. 218 / 12861.

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın M.29 Haziran 1737 tarihli vakfiyesinden çeşmenin durumu ve giderleri hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Söz konusu vakfiye, Hacı Beşir Ağa Sütun Çeşmesi'nde, ele alındığı için tekrar oluşturacağı düşüncesiyle burada değinilmemiştir.

1.6. Eyüp Hacı Beşir Ağa Çeşmesi: Yapı, İstanbul'un Eyüp İlçesi, Nişanca Mahallesi'nde, Baba Haydar Camisi Sokağı'nda eğimli bir arazi üzerinde yer almaktadır. Üzerindeki inşa kitabesine göre yapı H.1151 / M.1738–1739 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Kitabenin Okunuşu;

Şair Hıfzî Mehmed Efendi'ye ait olan kitabenin tarih beyti şöyledir:

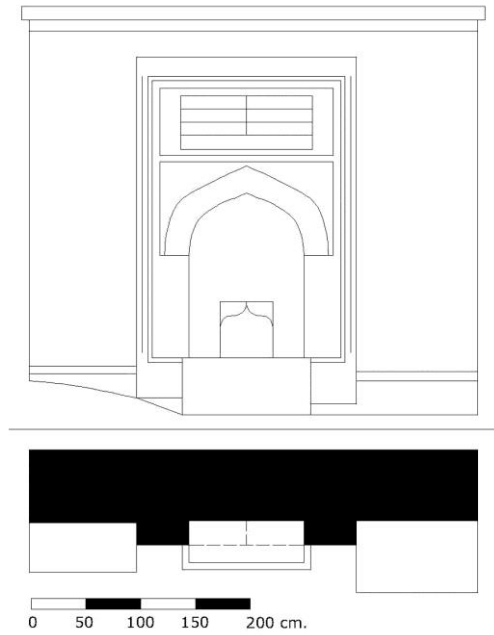
*Hakk-ı vasfın eyleyüp tarihi dir kim Hıfzîyâ / Âfiyet bâda gel iç ma ayn-i
zemzendir bu ma. Sene 1151 (TANIŞIK, 1943:160–161)*

Yapı, tek cepheli, tek kemerli su depolu çeşmeler grubuna girmektedir (Çizim-6) (Foto.7). Çeşmenin ön cephesi hafif dışa taşırılarak; vurgulanmıştır. Çeşme nişi, yanlardaki yekpare ayaklara oturan sivri kemerle örtülüdür. Yapının önünde son yıllardaki onarımlarda eklenmiş mermer malzemeden bir su yalağı bulunmaktadır. Ayrıca su yalağının önünde de mezar yapılarında gördüğümüz, şahide dikmeye yarayan mezar üstü taşlara benzeyen mermer bir taş yer almaktadır.

Blok şeklindeki ayna taşının ortasına kazıma tekniğiyle düşey dikdörtgen formlu bir pano oluşturulmuştur. Bu panonun üst kısmı kaş kemer şeklinde düzenlenmiştir. Ayakların taban seviyesinden başlayan silmeler, çeşmenin dışa taşkın ana cephesini üç yönden kuşatmaktadır. Çeşmenin ana cephesini oluşturan dışa taşkın bölümün iki yanında birer adet dinlenme sekisi bulunmaktadır.

Arkasındaki su deposuyla birlikte inşa edilmiş olan yapının üstü, dıştan tek yöne eğimli çatıyla örtülüdür. İçerisine girilemeyen su deposunun güney cephesindeki dikdörtgen formlu küçük pencereden anlaşıldığı kadarıyla deponun üzeri, içeriden tuğla malzemeyle oluşturulmuş tonozla örtülüdür. Çeşmenin saçak kısmı cepheden dışa taşırılmış profilli silmelerle hareketlendirilmiştir.

Günümüzde büyük oranda çimento harcıyla sıvalı olan yapının inşasında düzgün kesme taş, mermer ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Ana cephenin ortasındaki dışa taşkın kısım tamamen düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir. Dışa taşkın olan bu bölümün yan kanatları ise çimento harcıyla sıvalı olmasına karşın; kazıma tekniğiyle düzgün kesme taş görüntüsü verilmeye çalışılmıştır. Su yalağının önünde toprağa gömülü olarak duran mezar parçası mermer malzemedendir. Çeşmenin arkasında bulunan su deposunun üzeri ise tuğla malzeme ile örtülüdür.

Çizim-6: Eyüp Hacı Beşir Ağa Çeşmesi plan ve cephe görünüşü (Çizim-Lokman Tay)

Foto.7: Çeşmenin genel görünüşü

Oldukça sade olan çeşmede, süsleme unsuru olarak sadece silmelerden ve ayna taşından söz edilebilir. Üzerindeki cam levhaya göre 2008 yılında Eyüp Belediyesi tarafından onarılan çeşme kullanılmamaktadır. Bu levhadan başka yapının geçirdiği onarımlar hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Hacı Beşir Ağa'nın vakıf kayıtlarında yapıyla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

1.7. Divanyolu Hacı Beşir Ağa Çeşmesi: Yapı, İstanbul'un, Sultanahmet Senti'nde, Ayasofya'nın batısında (Divan Yolu üzerinde) yer alan su terazisine bitişik durumdadır. Üzerinde yer alan inşa kitabesine göre yapı H.1157 / M.1744-1745 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır. Bazı kaynaklarda ise çeşmenin Moralı (Hattat, Hafız, Hazin) Beşir Ağa tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir (ÖZCAN, 1992: 555–556) . Ancak inşa kitabesinin hemen altında yer alan ve aşağıda metni verilen ketebe kitabesine göre Hacı Beşir Ağa'dan sonra kızlar ağalığına getirilen ve aynı zamanda hattat olan Moralı Beşir Ağa çeşmenin sadece kitabesini yazmıştır. Kitabeyi ise Şair Rahmi kaleme almıştır. (TANIŞIK, 1943: 172–173).

Kitabenin Okunuşu;

*Cenab-ı âb-ı rû-yı hüsrevan Sultan Mahmud'un / Cihan sîr-ab-ı feyz-i sâr
çeşme lûtfundur hakka*

*İdüb her kûşesinde âlemin sadd-ı güne hayr-ı îcâd / Cihânu kıldı âbâd ol
hidiv-i ma'delet-fermâ*

Anın te'sîridir kim işte bu âb-ı musaffâyı / Ağa-yı ekrem-i dar-üs-saâde ...

*Zihî Ağa-yı bezmin meşreb-ü hâtem-i tabîat kim / Anın şâd-ı âb feyz-ü cûy-
bâr lûtfundur dînya*

*Revan oldukca yâ Rab cûy-bâr-ı çeşme-i Hürşîd / Ola sîr-ab-ı feyz-i devleti
dünyâ ü mafîha*

*Huruf-i bî-nukatla Rahmiye tarihin işrâb it / Suvardı dehri hakka hayr-i
câriyle Beşir Ağa 1157 (M.1744-1745)¹⁷.*

Ketebe kitabesinin okunuşu;

Ketebe el-hakir Beşir hafız hazreti şehriyari¹⁸.

Su terazisinin doğu cephesine bitişik olan yapı, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir kütleden oluşmaktadır. Yapı, tek cepheli, su depolu çeşmeler grubuna girmektedir (Çizim-7) (Foto.8). Yapının kuzey cephesi tamamen sağır tutulmuştur. Güney cephede ise su deposuna açılan küçük bir pencere yer almaktadır. Yapının en hareketli cephesi ise ana cepheyi oluşturan doğu cephesidir. Tamamen mermer malzeme ile kaplanmış olan doğu cephe, iki yanda taşkın silmelerle sınırlandırılmıştır. En dışta düz bir silme kuşağı yer almaktadır. Onun hemen iç kısmında, dışa taşkın yarım daire formlu sütunce şeklinde bir silme mevcuttur. Yarım daire formlu silmenin iç kesiminde, bir düz, bir içbükey formlu iki adet silme daha bulunmaktadır. En içteki bu iki silme, zeminden başlayıp kitabeyi de çevreleyecek şekilde düzenlenmiştir. Silmeler zeminde ince bir yastık üzerine otururken; üst tarafta, saçak altında üçlü yatay silme kuşağıyla kesilmektedir. Üst kısımdaki üçlü silme kuşağından, en üstteki düz, alttakiler ise dışa taşkın yarım daire formludur.

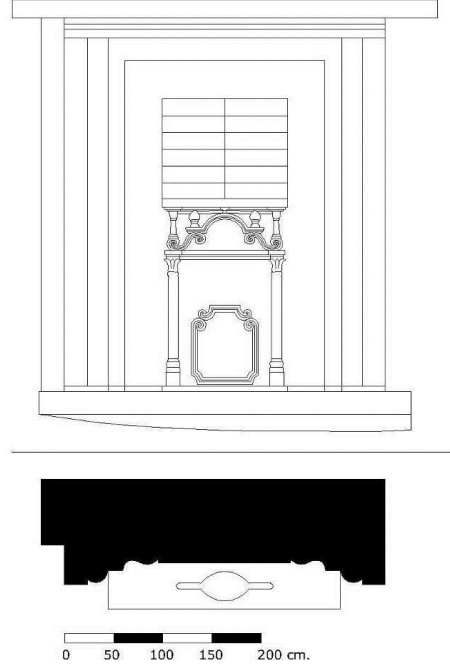
Cephenin ortasında zemin seviyesindeki yastık üzerine oturan iki adet yarım daire formlu sütunce yer almaktadır. Yastık üzerine yerleştirilen küp şeklindeki kaidelerin üzerinden yükselen sütuncelerin tabanı kaide şeklinde biraz daha geniş tutulmuştur. Üst kısımları ise bilezikle ayrılmış birer lale şeklinde sonlanmaktadır. Lalelerin üstünde iki kademeli yatay bir silme kuşağı yer almaktadır. Bu kuşağın üzerinde yer alan iki adet "S" kıvrımlı silmenin üstünde küçük sütunceler görülmektedir. Bu sütuncelerin ortasında kubbe kesitini andıran

¹⁷ <http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=357&menu=çeşmeler> Erişim tarihi: 30.06.2014

¹⁸ <http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=357&menu=çeşmeler> Erişim tarihi: 30.06.2014

profilli bir silme yer almaktadır. Bu silmenin ve sütuncelerin üzerine ise inşa kitabesi yerleştirilmiştir (Foto.8).

Eser, düzgün kesme taş ve mermer malzemeyle inşa edilmiştir. Çeşmenin su deposu düzgün kesme taş malzemeyle, ön cepheyi oluşturan doğu cephesi ise tamamen mermer malzemeyle oluşturulmuştur.

Çizim-7: Divanyolu Çeşmesi'nin plan ve cephe görünüşü (Çizim-Lokman Tay)

Foto.8: Çeşmenin genel görünüşü

Yapının üzerinde onarım geçirdiğine dair herhangi bir kitabe bulunmadığı gibi Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde de onarım kaydına rastlanmamıştır. Ancak oldukça sağlam durumda günümüze ulaştığı göz önüne alınacak olursa, yakın zamanda onarıldığı kabul edilebilir. İstanbul Su Vakfı'nın internet sayfasında Divanyolu-Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'yle ilgili; "... mermer kornişlerle çerçevelenmiş ayna taşının üzerindeki kitabesi son yıllarda çeşme sökölüp yeniden kurulurken hasar görmüştür." İfadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerden çeşmenin yakın zamanda onarıldığını veya yerinin değiştirildiğini anlıyoruz. Ancak bu müdahalenin ne zaman olduğu konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Muhtemelen yol çalışmaları sırasında çeşme bugünkü yerine taşınmıştır. Yapı, günümüzde oldukça sağlam olmasına karşılık kullanılmamaktadır. Hacı Beşir Ağa'nın vakıf kayıtlarında yapıyla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

1.8. Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde Sebilin Yanındaki Çeşme: Çeşme, İstanbul'un Eminönü İlçesi, Alemdar Mahallesi'nde, Alay Köşkü Caddesi ile Hükümet Konağı Sokağı'nın kesiştiği köşede yer alan Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin güneydoğu köşesindeki sebilin giriş kapısına bitişik olarak inşa edilmiştir. Üzerinde yer alan inşa kitabesine göre yapı, H.1157 / M.1744–1745 yılında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır. Yatay dikdörtgen formlu kitabe panosu silmelerle iki sütun ve dört satır şeklinde düzenlenmiştir.

Kitabenin okunuşu;

Hân-ı Mahmûd'a muîn olsun hemîşe lütf-i Hakk / Âb-ı rûy-ı enbiyâ feyz-i bahriğâh aşkına

Devletinde itdi bu ayn-ı musaffâyı revân / Hazret-i Ağa-yı zîşân ol şehinşâh aşkına

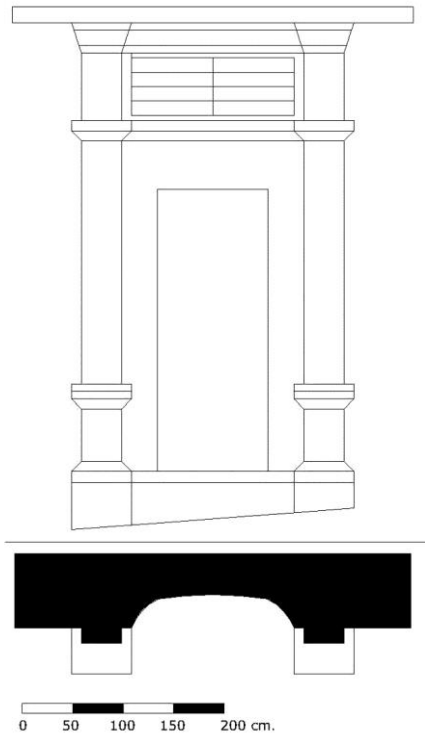
Hâdim-i Dârü's-saâde yâni el-hâc Beşir / Eyledi irvâ a'tâş ol iki ma aşkına

Rahmiyâ berceste bir târih-i tâm ister ana: / Gel gel iç bu çeşme-i dil-cûdan Allah aşkına 1157 (GÜNAL, 2003: 37-38).

Oldukça basit bir düzenlemeye sahip olan yapı, tek cepheli duvar çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim-8) (Foto.9). Ana hatlarıyla düşey dikdörtgen formlu çeşmenin nişi içe doğru kavisli bir düzenlemeye sahiptir. Dikdörtgen kütleli iki yanda birer adet düz yüzeyli plaster sınırlandırmaktadır. Düz profilli kaideler üzerine oturan plasterler profilli silmelerle yatay

eksende üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm hizasına lüle delikleri açılarak ayna taşına dönüştürülmüştür. Cephenin tamamına hâkim olan ikinci bölüm sade bırakılmıştır. Üçüncü bölümün ortasına ise yatay dikdörtgen formlu kitabe panosu yerleştirilmiştir. Çeşmenin iki yanındaki plasterlerin oturduğu kaideler dışa taşırılarak dinlenme sekisi olarak değerlendirilmiştir. Çeşmenin üzeri, sebil hizasında devam eden geniş bir saçakla örtülüdür. Yapı tamamen mermer malzemedен inşa edilmiştir.

Üzerinde onarım kitabesi bulunmayan yapıyla ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde de onarım kaydına rastlanmamıştır. Ancak külliye'nin diğer elamanları onarılırken, muhtemelen bu çeşmede onarılmış olmalıdır. Özellikle hemen yanındaki sebilin Osmanlı döneminde onarım geçirdiğine dair kayıtlara ulaşılmıştır. Sebille birlikte çeşmenin de onarılmış olma ihtimali hayli yüksektir. Çeşme günümüzde kullanılmamaktadır. Hacı Beşir Ağa'nın vakıf kayıtlarında yapıyla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Çizim-8: Çeşmenin plan ve cephe görünüşü Foto.9: Çeşmenin genel görünüşü
(Çizim-Lokman Tay)

1.9. Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde Avlu Kapısının Yanındaki Çeşme: Çeşme, İstanbul'un Eminönü İlçesi, Alemdar Mahallesi'nde, Alay Köşkü Caddesi ile Hükümet Konağı Sokağı'nın kesiştiği köşede yer alan Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin giriş kapısının güneyinde yer almaktadır. Üzerinde yer alan inşa kitabesine göre yapı, H.1157 / M.1744–1745 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır. Yatay dikdörtgen biçimli kitabe panosu silmelerle iki sütun ve beş satır şeklinde düzenlenmiştir.

Kitabenin okunuşu;

*Menba-ı lütf u himem-i Hazret-i Hân Mahmudûn / Olmada cûy-ı atâsiyla
cihân âbâdân*

Niyyet-i hâlis ile kıldı nice hayr-ı celîl / Eyledi eserini der-pîş Ağa-yı zîşân

Hâfız-ı Dârü's-saâde o keremkâr-ı benâm / Âb-ı ihsânı ile itdi atâsı reyyân

*Dil-i âşık gibi bu çeşme harâb olmuş iken / İtdi ta'mir ile her teşne-i ...
şâdân*

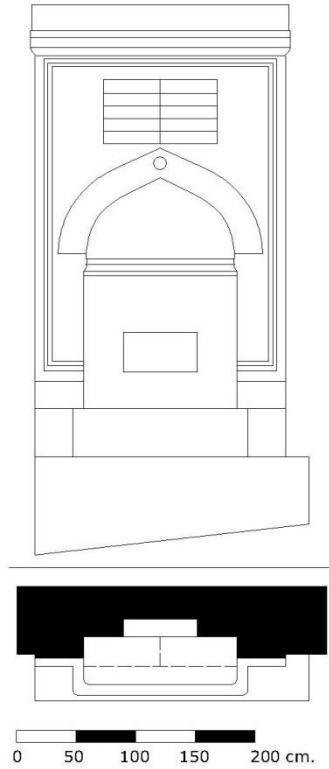
*Feyzî-i bendesi târihini itdi işrâb: / Hasaneyn aşkına sıhhâ gel al iç âb-ı
revân 1157 El-fakîr Beşir (GÜNAL, 2003: 39-40).*

Yapı, tek cepheli ve tek kemerli duvar çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim-9) (Foto.10). Çeşme nişinin üzeri yanlardaki yekpare taş ayaklar üstüne oturan sivri kemerle örtülüdür. Kemerin kilit taşında oyma tekniğiyle yapılmış küçük bir çarkıfelek motifi yer almaktadır. Niş açıklığı boyunca uzanan taş malzemedен su yalağı bulunmaktadır. Arazinin eğiminden dolayı su yalağının iki yanında kalan kısımlar dinlenme sekisi şeklini almıştır. Çeşmenin yatay dikdörtgen formlu ayna taşı yerinden sökülmüştür. Ayakların alt hizasından başlayan profilli silme kuşağı üç yönden ön cepheyi kuşatmaktadır. Ayrıca kemer üzengi noktasından başlayan silme kuşağı da çeşme nişini üç yönden dolaşmaktadır. Duvara bağımlı olan çeşmenin üstü dışa taşkın profilli silmelerle hareketlendirilmiştir. Yapı, büyük boyutlu blok kesme taşlarla inşa edilmiştir.

Yapının üzerinde onarım geçirdiğine dair herhangi bir kitabe bulunmadığı gibi Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde de onarım kaydına rastlanmamıştır. Ancak külliyeenin diğer elamanları onarılırken, muhtemelen bu çeşmede onarılmış olmalıdır. Yapılan onarımlarla

sağlam bir şekilde günümüze ulaşan çeşme, kullanılmamaktadır. Hacı Beşir Ağa'nın vakıf kayıtlarında yapıyla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Çizim-9: Çeşmenin plan ve cephe görünüşü Foto.10: Çeşmenin genel görünüşü
(Çizim-Lokman Tay)

2. HACI BEŞİR AĞA'NIN GÜNÜMÜZE ULAŞAMAYAN ÇEŞMELERİ

2.1. Beşiktaş Hacı Beşir Ağa Çeşme Kitabesi-1: Tarihçi Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, Mecmuâ-i Tevârih adlı eserinde Beşiktaş'taki Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'nin kitabesini vermiştir. Ancak eserinde çeşmeye dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ayrıca kitabenin nerede olduğu hakkında da bir bilgi vermemektedir. Günümüze ulaşamayan bu yapının varlığından Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî sayesinde haberdar oluyoruz. Bununla birlikte yapının kitabesi dışında mimari özellikleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Tarihçinin verdiği kitabe metni;

*Dârü's-sa'âde Ağası El-Hac Beşir Ağa Der Kurb-ı Beşiktaş / Menba'-ı cûd
ü sehâ Hazret-i Sultân Mahmûd*

Etti hayrât ile sîrâb cihâni yer yer / Feyz alıp meşreb-i lûtf-ı kereminden işte

*Yaptı bu çeşmeyi Ağa-yı mekârim-perver / Ya'nî Ağa-yı felek-mertebe el-
Hacc Beşîr*

*K'oldu memnûn nevâl-i keremi bedv ü hazer / Hizmet-i dâ'ire-i Dâr-ı sa'âde
el-hakk*

*Buldu ol mefhar-ı emcâd ile rîb ü zîver / Âyet-i mahkeme-i ve kasat bi kavle'l
hayratın*

*Eyleyip su gibi mefhûm-ı şerîfine ezber / Etti her beldeyi bir gûne eserle
âbâd*

*Âb-ı cârî gibi infâk ederek sîm ile zer / Mâ-hasal kıldı Beşiktaş'a dahi feyz-i
kerem*

*Hasenât eyleyip ol zât-ı semâhat-güster / Söyle bir mısra'-ı şâdâb ile Rahmî
târîh*

Gel bu nev pâkîzeden iç mâ-i Kevser. 1157 (1744-1745) (AYVANSARÂÏ, 1985: 196-197)

2.2. Beşiktaş Hacı Beşir Ağa Çeşme Kitabesi-2: İstanbul Su Vakfı'nın internet sayfasında¹⁹ Ayvansarayı'nın bahsettiği çeşme dışında, Beşiktaş Sinan Paşa Camisi'nin yanındaki tekkenin duvarında da Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği bir çeşmenin kitabesinin olduğu bilgisi yer almaktadır. Ancak sayfada çeşmeye dair başka herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Başka herhangi bir kaynakta yer almayan çeşmenin mimari özelliklerine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Kitabe metni;

Sabıkına Şeyhl-ül Harem Hacı Beşir / Hazret-i Ağa-yı ekrem-i kâm-yâb

Şad ola ruhu rıza-yi Hak için / İtdi icra bu mahalle âb-ı nâb

*Oldu tarihi naimâ bî-adîl / Geldi iç bâb-ı rızaullaha âb (H.1158) (M.1745-
1746)*

¹⁹ <http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=73> Erişim tarihi: 13.07.2014

2.3. Fatih Hacı Beşir Ağa Çeşmesi: İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, Hafızpaşa ve Kumrulu Mescit Camileri arasındaki sokak içerisinde Hacı Beşir Ağa tarafından H.1158-M.1745 yılında yaptırılmış bir çeşme olduğunu belirtmektedir (TANIŞIK, 1943: 176–177). Ancak çeşmenin yarısına kadar toprağa gömülü olduğunu da ifade etmektedir. İbrahim Hilmi Tanışık, çeşme üzerinde iki adet kitabe olduğu bilgisini vererek; altı beyitlik ilk kitabenin tarih mısralarını vermiştir. Çeşmenin inşa kitabesinin tarih mısraları şu şekildedir;

“Su gibi ezber etsün lüle bu tarihi ey Rahmi / Heman mai hayatın ayındır bu abı sâf iç ma” Sene 1158-1745-1746” (TANIŞIK, 1943: 176–177).

İkinci kitabenin metnini vermeyen araştırmacı, bu kitabenin; “çeşmenin 1330 senesinde Antalya Naibi Merhum Abdürrahim Şükrü Efendi'nin imarına ait olduğunu” belirtmektedir. İbrahim Hilmi Tanışık'ın verdiği adres ve çevresinde yaptığımız arazi çalışması neticesinde çeşmeye dair herhangi bir ize ulaşılamamıştır. Zaten İbrahim Hilmi Tanışık da yapının yarıya kadar toprağa gömülü olduğunu ifade etmektedir. Araştırmacının verdiği bilgilerden M.1745 yılında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılan çeşmenin 1912 yılında Antalya Naibi Abdurrahim Şükrü Efendi tarafından onartıldığını öğrenmekteyiz. Başka herhangi bir kaynakta yer almayan çeşmenin mimari özelliklerine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

2.4. Topkapı Sarayı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi: Arşiv belgelerinde ve Hacı Beşir Ağa'nın vakıf kayıtlarında herhangi bir bilgi bulunmayan çeşmenin varlığından İlber Ortaylı'nın verdiği bilgiler sayesinde haberdar oluyoruz. İlber Ortaylı, Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunda, has ahırlara gidilen yolun hemen yanındaki Hacı Beşir Ağa Camisi'nin küçük bir hamam ve çeşmeyle birlikte inşa edildiğini ancak çeşme ve hamamın günümüze ulaşmadığını ifade etmektedir (ORTAYLI, 2007: 66). Günümüzde herhangi bir iz bulunmayan yapının mimari özellikleri hakkında da bilgi sahibi olamıyoruz.

2.5. Kocamustafapaşa Hacı Beşir Ağa Çeşmesi: İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul'un Kocamustafapaşa Semti'nde, Çınar Karakolu karşısında Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa tarafından H. 1150/M. 1737-1738 yılında yaptırılmış bir çeşme olduğunu belirtmektedir (TANIŞIK, 1943: 154–155). Çeşmenin düzgün kesme taştan, Türk klâsik üslubunda yapıldığı ancak harap bir halde olduğu ve kullanılmadığı bilgisi de aynı kaynakta yer almaktadır (TANIŞIK, 1943: 154–155). Ayrıca çeşme üzerinde Remzi'ye ait olduğu ifade edilen yedi beyitlik tarih manzumesinin son mısraları da verilmiştir.

Kitabenin son mısrasının okunuşu;

"Remzi zebanı lüle-i atsana dedi tarih / Ma iç sebil oldu aynıyle mai kevser. Sene 1150-1737"
(TANIŞIK, 1943: 154-155).

Ancak çeşme günümüze ulaşamamıştır. Zaten araştırmacı yapının harap durumda olduğunu ve kullanılmadığını belirtmektedir. Elde edilen bu bilgilerden yapının düzgün kesme taş malzemedен inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca araştırmacının ifade ettiği "Türk klâsik üslubunda yapılmıştır" şeklindeki tanımlamasının da sivri kemerli düzenlemeyi anlatmak için kullandığı akla gelmektedir. Bu bilgiler ışığında internette bulduğumuz iki fotoğrafın bu çeşmeye ait olduğunu düşünmekteyiz (Foto.26-27). Bulduğumuz fotoğraflardan kitabenin tarih mısrasının, İbrahim Hilmi Tanışık'ın verdiği kitabeyle uyumlu olması bu görüşümüzün temelini oluşturmaktadır. Ayrıca çeşmenin tek cepheli, sivri kemerli bir düzenlemeye sahip olması da klasik üslup ifadesini çağrıştırmaktadır²⁰.

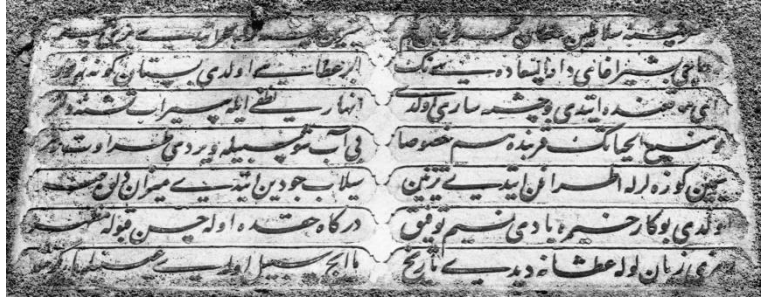

Foto.11: Çeşmenin inşa kitabesi

Günümüze ulaşamayan yapının, eski fotoğraflarından ve İbrahim Hilmi Tanışık'ın tanımlamalarından hareketle, tek cepheli ve tek kemerli bir düzenlemeye sahip olduğunu ve düzgün kesme taş malzemedен inşa edildiğini anlıyoruz. Çeşme nişi ise sivri kemerle örtülüdür. Günümüze ulaşamayan yapının eski fotoğraflarından tüm cephesinin çimento harcıyla sıvalı olduğu anlaşılmaktadır.

²⁰ Osmanlı döneminde inşa edilmiş olan bir çok çeşme tek cepheli ve sivri kemerlidir. Bu sebeple bu plan şemasına sahip olan çeşmelerde "klasik" tanımlanmasının kullanılması uygun olmaktadır.

Foto.12: Çeşmenin sivri kemerinin görünüşü

2.6. Üsküdar Hacı Beşir Ağa Çeşme Kitabesi-1: İstanbul Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri'nde USK3_0138 envanter numaralı eser, Beşir Ağa Çeşmesi Kitabesi olarak geçmektedir (Foto.13)²¹. Envanterde adres olarak, İstanbul'un Üsküdar İlçesi, Mimar Sinan Mahallesi, Balaban ve Hakimiyet-i Milliye Caddesi geçmektedir.

Verilen adreste yaptığımız arazi çalışmasında kitabeğe ulaşamadık. Ancak Hatice Aynur ve Hakan T. Karateke çeşmenin Şâkir Hüseyin Bey'e ait olduğunu ifade ettikleri kitabesini yayınlamışlardır. Araştırmacılar ayrıca İbrahim Hilmi Tanışık, İbrahim Hakkı Konyalı ve Cavid Baysun'un kitabeyi Yeni Valide Camisi avlusunda gördüklerini ancak kitabenin belirtilen yerde olmadığını ifade etmektedirler (AYNUR, vd. 1995: 198).

Tarihçi Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî de, Mecmuâ-i Tevârih adlı eserinde Mehmet Ağa Camisi'nin yanındaki Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'nin kitabesini vermiştir (AYVANSARÂÏ, 2001: 616–617). Gerek Ayvansarâyî'nin verdiği kitabe gerekse Hatice Aynur ve Hakan T. Karateke'nin verdiği kitabe küçük farklılıklar dışında aynıdır. Ancak kitabenin yer aldığı kaynakların hiçbirinde çeşmenin mimari özellikleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bunun yanında Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, Mehmet Ağa'nın kim olduğundan da bahsetmemektedir. Ancak çeşme kitabesinin Üsküdar'da Hakimiyet-i Milliye Caddesi'nde bulunması, Üsküdar Hakimiyet-i Milliye Caddesi'ndeki Mehmet Ağa Camisi'nin yanında olduğunu düşündürmektedir. Kızlar Ağası Mehmet Ağa tarafından yaptırılan camiye Hacı Beşir Ağa'nın minber koydurduğu da bilinmektedir (AYVANSARÂÏ, 2001: 616–617). Kendisi gibi Habeşistan kökenli bir kızlar ağası olan Mehmet Ağa'nın camisine minber koydurtan Hacı Beşir Ağa'nın caminin yanına bir de çeşme yaptırması uzak bir ihtimal olarak

²¹ <http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/46472> Erişim tarihi: 06.09.2014

durmamaktadır. Ayrıca Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi'nin eserinde Mehmet Ağa Camisi'nin "Yeni Çeşme Mescidi" (AYVANSARÂYÎ, 2001: 616–617) olarak zikredilmesi bu görüşümüzü desteklemektedir. Ancak 1935 yılında Mehmet Ağa Camisi yıkılmıştır (ÖZ, 1987: 71). Muhtemelen bu tarihte camiyle birlikte çeşme de yıkılmıştır. Günümüze ulaşamayan bu yapının, M. 1728-1729 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından Üsküdar Mehmet Ağa Camisi'nin yanına yaptırıldığını söyleyebiliriz.

Foto.13: Üsküdar-Hacı Beşir Ağa çeşme kitabesi

Hatice Aynur ve Hakan T. Karateke'nin verdiği kitabe metni;

*Cenâb-ı Hazret-i Sultân Ahmed Han-ı Gazi kim / Odur zıll-ı ilâhi ab-ı ruy-ı
saltanat hakka*

*Muhibb-i hayr el-Hacı Beşir Ağa-yı zi-şanın / Edip Dârü's-sa'âde hidmetiyle
kadrini a'la*

*Du'a-yı hayrı isticlab için şah-ı cihan-taba / Niçe asar-ı 'uzmaya muvaffak
eyledi Mevlâ*

*Yapıp bu çeşme-i pür-nûr-ı pâki fi sebilillâh / Zülâl-i re'fetiyle teşnegânı
eyledi irvâ*

*İlâhî hayrını hüsn-i kabûle eyleyib şâyân / Ona bâdî-i gufrân ola bu hayrât-ı
bi-hemtâ*

*İçip bir câmını Şâkir dedi 'atşâna ta'rihin / Bu dil-cû çeşmesâr-ı sâftan gel
zemzem iç sıhâ H.1141/M. 1728-1729 (AYNUR, vd. 1995: 198)*

Tarihçi Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî'nin verdiği kitabe metni;

*Çeşme-İ El-Hâc Beşir Ağa Der Kurb-I Câmî-İ Mehmed Ağa / Cenâb-ı
hazret-i Sultân Ahmed Han-ı Gâzî kim*

*Odur zill-i ilâhî âb-ı rûy-ı saltanat hakkâ / Muhibb-i hayru'l-hâc Beşir Ağa-
yı zî-şânın*

*Edip dâru's-sa'âde hizmetiyle kadrini a'lâ / Yapıp bu çeşme-i pür nûr-ı pâki
fî sebîlu'llah*

*Zülâl-i re'retiyle teşnegânı eyledi irvâ / İlâhî hayrını hüsn-i kabûle eyleyip
şâyân*

*Ana bâdi-i gufrân ola bu hayrât-ı bî-hemtâ / İçip bir câmını Şâkir dedi
atsâna târihin*

*Bu dilcû çeşmesâr-ı sâfđan gel zezem iç sıhha. 1141 (1728-1729)
(AYVANSARÂYÎ, 1985: 53)*

Kâzım Çeçen, Üsküdar'da Damat İbrahim Paşa Suyolu'nun dağılım şebekesini anlatırken, Atpazarı'ndaki Hacı Beşir Ağa çeşmesine de su verildiğini ifade etmektedir (ÇEÇEN, 1991: Harita 1/5, 105-107). Üsküdar Suyolu Haritası'nda çeşmenin temsili bir çizimi de bulunmaktadır (Foto.14). Üsküdar Mehmet Ağa Camisi'nin bulunduğu bölgenin "Atpazarı" olarak adlandırılmasından dolayı haritada gösterilen çeşmenin yukarıda tanıtmaya çalıştığımız Hacı Beşir Ağa Çeşmesi olduğu düşüncesindeyiz.

Foto.14: Üsküdar Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (ÇEÇEN, 1991: Harita 1/5)

2.7. Üsküdar Hacı Beşir Ağa Çeşme Kitabesi-2: Hatice Aynur ve Hakan T. Karateke, Şâkir Hüseyin Bey'in Hacı Beşir Ağa'nın Üsküdar'daki çeşmesine yazdığı kitabeyi verirken; ayrıca Şâkir'in Ağa'nın bir başka çeşmesine daha kitabe yazdığını belirtmektedirler. Çeşmeyle ilgili herhangi bir bilgi vermeyen araştırmacılar, Şâkir Hüseyin Bey'in kitabesinin metnini vermişlerdir.

Şâkir Hüseyin Bey'in Hacı Beşir Ağa'nın çeşmesi için yazdığı belirtilen kitabe metni;

Ta'rîh-i çeşme-i ağa-yı Dârü's-sa'âdeti'l'aliyye / Hazret-i Sultân Ahmed Hân-ı gerdûn-mesnedîn

Zât-ı pâkin ab-ı rûy-ı saltanat kılmış hudâ / Şehriyar-ı bahr u ber kim cûybâr-ı 'adl ile

Hamdülillâh kıldı sîrâb âlemi ser-tâ-be-pâ / Padişâh-ı dehr iken olmağla sahib-sırr ü hâl

Hidmet-i sultan-ı kevneyn ile eyler i'tinâ / Ol Hudâvend-i cihân dârü's-sa'âde hizmetin

Edeli ağa-yı hayr-endişine lutf u 'atâ / Hfz-ı evkat-ı selâtîn-i 'izâma sıdk-ile

Sa'y-ı vakt ü bezl-i kudret eyleyip subh u mesâ / İmtidâd-ı 'ömr-i şâhenşeh-i heft iklîm için

Dâ'imâ hayr-ı du'â tahsîlidir matlab ona / Ya'nî (ki) el-Hac Beşir Ağa-yı bî-misl ü nazîr

Fî sebîlillah bu dil-cû çeşmeyi kıldı bina / Hayr-ı cârî çeşmesâr-ı bî-bedel kim etse nûş

Âb u sâfindan bulur dil-hastegân 'ayn-ı şifâ / Sa'yini hüsn-i kabûle eyleyip Mevlâ karîn

Bâ'is-i gufrân ede bânîsine Rûz-ı cezâ / Nûş edip bir câmını Şâkir dedi ta'rîhini

Aktı iç bu çeşmeden mâ-i hayat-ı can-feza. 1141 (AYNUR, vd. 1995: 198-199)

3. DEĞERLENDİRME

Vakfiyelerden ve kütüphane taramalarından Hacı Beşir Ağa'nın İstanbul'da 16 adet çeşme inşa ettirdiği bilgisine ulaşılmıştır. Ancak bunlardan dokuz adedi günümüze ulaşabilmiştir. Diğer çeşmeler ise çeşitli nedenlerle yıkılmıştır.

3.1. Mimari Özellikler: Günümüze ulaşan çeşmelerden dört adedi müstakil yapı iken; diğer beş adedi Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği başka yapılarla birlikte planlanmıştır. Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği çeşmeleri kuruluş özellikleri açısından değerlendirdiğimizde; Kapalıçarşı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (M.1727-1728), Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Çeşmesi (M.1734-1735), Fatih Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (M.1737-1738), Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde Sebilin Yanındaki Çeşme (M.1744-1745) ve Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde Avlu Kapısının Yanındaki Çeşme (M.1744-1745) duvar çeşmesi olarak yapılmışlardır. İstanbul Mihrimah Sultan Çeşmesi (M.1680) (ÖDEKAN, 1992: 287), İstanbul Mihrişah Kadın Çeşmesi (M.1729) (KOÇYİĞİT, 2013: 192-194) ve Halil Ağa Çeşmesi'ni (M.1730) (KOÇYİĞİT, 2013: 207-210) duvar çeşmelerine örnek olarak verebiliriz.

Fındıklı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (M.1732-1733)²², Hacı Beşir Ağa Sütun Çeşmesi (M.1737-1738), Eyüp Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (M.1738-1739) ve Divanyolu Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (M.1744-1745) ise bağımsız çeşmeler grubuna girmektedir. İstanbul Bostancı Çatal Çeşmesi (M. 1550) (PİLEHVARİAN, vd. 2000: 42-43), İstanbul Mustafa Ağa Çeşmesi (M. 1681) (PİLEHVARİAN, vd. 2000: 64-65), Karaman İbrahim Bey İmaret Çeşmesi (M.1465) (DENKTAŞ, 2000a: 19-25), Karaman Hisar Çeşmesi (M.1809) (DENKTAŞ, 2000a: 94-99), Mersin Erdemli Güzeloluk Köyü Çeşmesi (M.1908) (TAY, 2011a: 277-279), Kırşehir Ahi Evren Çeşmesi (19. yy.) (TAY, 2011b: 205-206) , Kırşehir Tekke Çeşmesi (19. yy.) (TAY, 2011b: 209-210) bağımsız çeşmelere örnek olarak sayılabilir.

Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği çeşmeleri; cephe düzenlemeleri açısından değerlendirecek olursak; Fındıklı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (M.1732-1733), Fatih Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (M.1737-1738), Eyüp Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (M.1738-1739) ve Eminönü'ndeki külliye Avlu Kapısının Yanındaki Çeşme (M.1744-1745) sivri kemerlidir. Sivri kemerli çeşmelere örnek olarak; İstanbul Rüstem Paşa Çeşmesi (16. yüzyıl) (PİLEHVARİAN, vd. 2000: 44-45), Karaman Çarşı Çeşmesi (M.1605) (DENKTAŞ, 2000a: 34-37), İstanbul Mustafa Ağa Çeşmesi (M.1681) (PİLEHVARİAN, vd. 2000: 64-65), İstanbul

²² Fındıklı'daki Hacı Beşir Ağa Çeşmesi, asli halinde su depolu bağımsız çeşmeler grubuna girmektedir. Ancak yol çalışmaları sırasında günümüzdeki duvar yüzeyine eklenmiş durumdadır.

Mihrişah Kadın Çeşmesi (M.1729) (KOÇYİĞİT, 2013: 192-194) ve Kayseri-Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesi (M.1885) (DENKTAŞ, 2000b: 253) sayılabilir.

Eyüp-Hacı Beşir Ağa Külliyesi Çeşmesi ile Kapalıçarşı-Hacı Beşir Ağa Çeşmesi ise dilimli kaş kemerle örtülüdür. İstanbul-Beykoz Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (M.1721) (KOÇYİĞİT, 2013: 57-61), Üsküdar Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (M.1729) (KOÇYİĞİT, 2013: 156-159) ve İstanbul Ayrılık (Ahmet Ağa) Çeşmesi (M.1741) (PİLEHVARİAN, vd. 2000: 106-107) birleşik kaş kemerle örtülü örneklerdir.

Divanyolu Hacı Beşir Ağa Çeşmesi, Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde Sebilin Yanındaki Çeşme nişsiz çeşmelerdir. İstanbul I. Abdülhamit Han Çeşmesi (M.1777) (PİLEHVARİAN, vd. 2000: 113), Emirgan I. Abdülhamit Han Çeşmesi (M.1782) (PİLEHVARİAN, vd. 2000: 118-119) ve İstanbul III. Selim Çeşmesi (Çiçekçi Çeşmesi) (M.1802) (PİLEHVARİAN, vd. 2000: 148-149) kemersiz çeşmelere benzer örnekler olarak sıralanabilir. Hacı Beşir Ağa Sütun Çeşmesi ise sütun şeklindeki formu ile ünik bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Sütun şeklinde çeşme Türk mimarisinde çok kullanılan bir uygulama değildir. Türk mimarisinde ayrı bir yere sahip olan Sütun Çeşme'nin benzer örnekleri ise İstanbul I. Mahmut Çeşmesi (M.1751) (PİLEHVARİAN, vd. 2000: 110-111), İstanbul Kavacık Çeşmesi (M.1837) (PİLEHVARİAN, vd. 2000: 159), İstanbul-Çengelköy Lahana Çeşmesi (M.1854)²³, İstanbul Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi (M.1858)²⁴ ve İstanbul Hamidiye Çeşmesi'dir (M.1889)²⁵. Ancak bu çeşmeler, sütun çeşme ile tam bir benzerlik göstermeseler de en yakın örnekler oldukları için verilmiştir. Sütun şeklinde bir çeşme yapma fikrinin kimden çıktığı bilinmese de yapının banisi olarak Hacı Beşir Ağa'nın etkili olduğu kabul edilebilir. Bu da Hacı Beşir Ağa'nın yeniliklere açık bir yapıya sahip olduğunun göstergesidir.

Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği çeşmelerden; Divanyolu Hacı Beşir Ağa Çeşmesi, Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Çeşmesi ve Eyüp Hacı Beşir Ağa Çeşmesi su depolu çeşmelerdir. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde örneklerine rastladığımız su depolu çeşmelere; Kayseri Erkilet İkiz Çeşme (M.1671) (DENKTAŞ, 2000a: 196), İstanbul Ayşe Hanım Çeşmesi (M.1719) (KOÇYİĞİT, 2013: 37-39), İstanbul Hacı Halil Efendi Çeşmesi (M.1722) (AYNUR, vd. 1995: 153-154), Karaman Ali Dede Tartan Çeşmesi (M.1809) (DENKTAŞ, 2000a: 90-93)

²³ <http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/49572> Erişim tarihi: 03.09.2014

²⁴ <http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/50205> Erişim tarihi: 03.09.2014

²⁵ <http://www.tas-istanbul.com/index.php/semterleri/kasimpasa/item/2591-hamidiye-%C3%A7esmesi> Erişim tarihi: 03.09.2014

ve Karaman Hacı Celal Mahallesi Çeşmesi 2 (19.yy. sonu.20.yy. başı) (DENKTAŞ, 2000a: 144-146) örnek olarak verilebilir.

3.2. Malzeme ve Teknik: Çeşmelerin neredeyse tamamı düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir. Sadece Divanyolu üzerindeki çeşmeyle sütun çeşme tamamen mermer malzemedendir.

3.3. Süsleme

3.3.1. Malzemeye Göre Süsleme Çeşitleri: Genellikle sade düzenlenmiş olan çeşmelerde diğer yapılara oranla daha yoğun bir taş süsleme uygulanmıştır. Kapalıçarşı'daki çeşmenin alınlığında; Fındıklı'daki çeşmenin ana cephesinde ve su yalağının ön cephesinde; Sütun Çeşme'nin gövdesi ile başlığı arasında ve sivri kemerli ayna taşında; Eyüp'teki çeşmenin ana cephesinde ve ayna taşında; Divanyolu'ndaki çeşmenin ana cephesinde; Eminönü'ndeki külliye Sebilin Yanındaki Çeşme'nin ana cephesinde; Eminönü'deki külliyenin Avlu Kapısının Yanındaki Çeşme'nin ana cephe ve kemer kilit taşında; taş ve mermer malzeme üzerine işlenmiş süslemeler yer almaktadır.

3.3.2. Türüne Göre Süsleme Çeşitleri: Genellikle sade bir düzenlemeye sahip olan yapılarda klasik süsleme repertuarından palmet ve lotus gibi motiflerin yanında "S" ve "C" kıvrımlarla hareketlendirilmiş kompozisyonlar ile akant yaprakları ve lale motifleri de görülmektedir.

Fındıklı'daki çeşmenin, su yalağının ön cephesinde içleri bitkisel kompozisyonlarla hareketlendirilmiş dört adet gülbezek ve gülbezeklerin arasında da üç adet düşey olarak yerleştirilmiş rozet yer almaktadır. Gülbezeklerin merkezinde iri birer gül motifi ve çevresinde saplarından birbirine bağlanmış palmet ve lotus dizisi bulunmaktadır. Sütun Çeşme'nin gövdesi ve başlığı arasında saplarından birbirine bağlanmış palmet-lotus dizisinden oluşan bir süsleme bordürü yer almaktadır. Divanyolu'ndaki Çeşmenin kitabesini taşıyan sütunceler lale şeklinde başlıklara sahiptir.

Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği çeşmelerin ana cepheleri silmelerle hareketlendirilmiştir. Sütun Çeşme'nin ayna taşı ve başlığında, Fındıklı'daki çeşmenin ana cephesinde, Eyüp'teki Çeşmenin ana cephesinde ve ayna taşında, Eminönü'nde sebilin yanındaki çeşmenin ana cephesinde, avlu kapısının yanındaki çeşmenin ana cephesinde, Kapalıçarşı'daki çeşmenin ana cephesinde ve Divanyolu'ndaki çeşmenin ana cephesinde içbükey, dışbükey ve düz profilli silmelerle oluşturulmuş süslemeler yer almaktadır.

Sadece Eminönü'nde Avlu Kapısının Yanındaki Çeşmenin kemer kilit taşında oyma tekniği ile yapılmış bir çarkıfelek motifi yer almaktadır. Ayrıca Divanyolu'ndaki çeşmenin kitabesi de iki adet sütunce ile taşınmaktadır.

Kapalıçarşı'daki çeşmenin alınlığında mermer malzemedен bir tuğra yer almaktadır. Ayrıca silmelerle sınırlandırılan çeşme nişinde istiridye formlu süsleme ögesi görülmektedir. Kapalıçarşı-Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'nde görülen istiridye şeklindeki süslemenin benzer örneklerini: İstanbul Süleymaniye Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi (M.1708-1709) (AYNUR, vd. 1995: 110-111), İstanbul-Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (M.1723-1724) (BARIŞTA, 1993: 1-18), İstanbul Ayşe Hanım Çeşmesi'nde (M.1728-1729) (AYNUR, vd. 1995: 182-183), İstanbul-Taksim I. Mahmut Çeşmesi (M.1732) (BARIŞTA, 1993: 37-48) ve İstanbul-Şişhane Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi'nde (M.1732-1733) (BARIŞTA, 1993: 19-36) görmekteyiz. Erken dönemlerden itibaren kullanılan istiridye motifinin 18. yüzyılda özellikle çeşmelerde çok kullanıldığı yukarıda sıraladığımız örneklerden anlaşılmaktadır (ÇAKMAKOĞLU KURU, 2008: 111-124).

SONUÇ

Hacı Beşir Ağa'nın İstanbul'da çok sayıda çeşme inşa ettirmiş olması ekonomik gücünün bir göstergesidir. Zira vakıf kayıtlarından da anlaşılacağı üzere çeşmelerin bakım ve onarım giderleri dışında ciddi bir de çalışan giderleri mevcuttur. Bu bağlamda, baninin sorumluluğu sadece çeşme inşa ettirmekle bitmiyor; bu yapıların sağlıklı bir şekilde hizmet vermeye devam etmesi için de kaynak ayırması gerekiyor. Tabiki bunca yapının masraflarının ve giderlerinin karşılanması için de zengin vakıflara ihtiyaç vardır. Bu sebeple Hacı Beşir Ağa da inşa ettirdiği hayır kurumlarının devamlılığı için birçok vakıf kurmuştur.

Hacı Beşir Ağa'nın özellikle İstanbul'a çok sayıda çeşme yaptırmadaki en önemli etken şüphesiz artan nüfusun su ihtiyacını karşılamaktır. Ancak bunda, az masrafla daha fazla yapı inşa ettirme kaygısı da önemli bir etken olmalıdır. Sonuç olarak; Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği çeşmelerde işlevin ön planda tutulduğu ve süslemeye fazla önem verilmediği görülmektedir. Özellikle erken tarihli yapılarda süsleme yok denecek kadar azdır. Ancak Hacı Beşir Ağa'nın ölümüne yakın dönemde (özellikle M.1740 sonrası) inşa edilen çeşmelerin daha gösterişli ve süslemeli olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle Divanyolu'ndaki çeşmenin süslemeleri Barok özellikler taşımaktadır. Bu da Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği çeşmelerin Klasik Dönem ile Batılılaşma Dönemi Osmanlı Mimarisi arasında geçiş özellikleri taşıdığına göstergesidir.

Son olarak; kültürümüzün en önemli temsilcilerinden biri olan çeşmeler, evlere şehir şebeke sularının gelmesiyle birlikte işlevlerini büyük oranda yitirmişlerdir. Ayrıca çeşmeler küçük ölçekli yapılar olması sebebiyle de kolayca tahrip edilebilmektedirler. Tarihi çeşmelerimizden en azından bugün ayakta olanları onararak aslî işlevlerine kavuşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- AHMED Resmî Efendi “Hamîletü’l-Küberâ”, Hazırlayan, Ahmet Nezihî Turan, İstanbul 2000
- AYNUR Hatice ve T. KARATEKE, Hakan “III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)”, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995
- AYVANSARÂYÎ, Hâfız Hüseyin” Mecmuâ-i Tevârih”, Hazırlayanlar, Fahri Ç. Derin, Vâhid Çabuk, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985
- BARIŞTA, H. Örcün”İstanbul Çeşmeleri”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993
- ÇAKMAKOĞLU KURU, Alev “İkonografik Açından Orta Çağ Türk Mimarisinde Yer Alan İstiridye Motifi”, Erdem, S. 52, s.111-124, Ankara 2008
- ÇEÇEN, Kâzım “İstanbul’un Vakıf Sularından Üsküdar Suları”, İstanbul 1991
- ÇELİK, Gülfettin “İstanbul Su Külliyyatı 3”, İstanbul Şer’iyye Sicilleri Mâ-i Leziz Defterleri 1, (1786-1791), İski Yayınları, İstanbul 1998
- DENKTAŞ, Mustafa “Karaman Çeşmeleri”, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 2000
- DENKTAŞ, Mustafa “Kayseri’deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler, Hamamlar)”, Kayseri 2000
- GÜNAL, Munise”İstanbul’da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003
- KAL’A, Ahmet “İstanbul Su Külliyyatı XXIV”, Vakıf Su Defterleri, Avrupa Yakası Suları II, (1574-1831), İstanbul 2002
- KOÇYİĞİT, Fazilet “Lale Devri İstanbul Çeşmeleri”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatları Anabilim Dalı Doktora Tezi, Kayseri 2013
- NEDİM, Nedîm Dîvanı, Hazırlayan, Muhsin Macit, “Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012
- ORTAYLI, İlber “Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı”, İstanbul 2007
- ÖDEKAN, Ayla “Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme”, Semavi Eyice Armağanı, ,s.281-299, İstanbul 1992
- ÖZ, Tahsin “İstanbul Camileri”, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987

- ÖZCAN, Abdülkadir "Beşir Ağa, Hacı", İslâm Ansiklopedisi, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.555, İstanbul 1992
- ÖZCAN, Abdülkadir "Beşir Ağa, Moralı", İslâm Ansiklopedisi, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.555–556, İstanbul 1992
- PİLEHVARIAN, Nuran Kara "In Ottoman Istanbul Fountain", Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000
- TANIŞIK, İbrahim Hilmi "İstanbul Çeşmeleri", Maarif Matbaası, İstanbul 1943
- TAY, Lokman "Dâr-üs'saâde Ağası Hacı Beşir Ağa ve Eserleri", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Kayseri 2015
- TAY, Lokman "Erdemli-Güzeloluk Köyü'ndeki Türk Eserleri", Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks, s 3(3), s.265–286, 2011
- TAY, Lokman "Kırşehir Çeşmeleri", Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 6, s.204–221, Adıyaman 2011
- ULUÇAY, M. Çağatay "Harem", Ötüken Yayınları, İstanbul 2011
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı "Osmanlı Tarihi", Cilt, IV/1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995
- B.O.A., İ.DH. 2 18 / 12861
- V.G.M.A., 736 nolu defterin 9. sayfa 3. sırasında kayıtlı gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M. 29 Haziran 1737 tarihli vakfiye
- Vakıf Su Defterleri, 8 / 301 / 1 numaralı kayıt
- Vakıf Su Defterleri, 258 / 1 / 2 ve 258 / 1 / 3 numaralı kayıtlar
- V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye

İnternet Kaynakçası

- <http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/49572> Erişim tarihi: 03.09.2014
- <http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/50205> Erişim tarihi: 03.09.2014
- <http://www.tas-istanbul.com/index.php/semtileri/kasimpasa/item/2591-hamidiye-%C3%A7esmesi> Erişim tarihi: 03.09.2014
- <http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=357&menu=çeşmeler> Erişim tarihi: 30.06.2014 <http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=73> Erişim tarihi: 13.07.2014
- <http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/46472> Erişim tarihi: 06.09.2014
- <http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=224> Erişim tarihi: 09.08.2014.
- http://ekitap.eyup.bel.tr:9600/sempozyum/tarih/Cami_ve_Mescidler.pdf Erişim tarihi: 09.07.2014.